

1950 – ביסוס מעמד הפקודות בצה"ל

מאת: סגן איתן רוזן, עוזר היועץ המשפטי לפיקוד הדרום, מחלקת הדין הבין-לאומי

בחיבור זה יוצגו שתי פרשות משמעותיות בקשר למעמד הפקודות ולחוקיותן, מראשית ימי המשפט הצבאי בישראל. כידוע, על כל חייל למלא פקודה שניתנה לו על-ידי מפקד שגבוה ממנו בדרגה או על-ידי מי שהוסמך לתת פקודות מתוקף תפקידו. מי שלא יקיים פקודה או יסרב למלאה, צפוי לעונש. כללים אלו מעוגנים כיום בחוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955, והם נקבעו עוד בחוקת השיפוט הצבאי, התש"ח, שקדמה לחוק השיפוט הצבאי, ועל פיה נוהלו ההליכים המשפטיים בפרשות שנסקרו.

פקודה (פק)

order

1. ציווי מפורש, ברור וחרמשמעי (בעל־פה, בכתב או כאמצעות אות), שנותן מפקד (או מטעמו) לחייל או לממלא־תפקיד בצבא. ציווי זה מחייבם לעשייה או לאי־עשייה, אך הם שצריכים לקבוע את שיטת הביצוע, תוך גילוי יוזמה נחוצה. פקודה צריכה להיות ניתנת לביצוע, לבטא במדויק את כוונת נותנה, להיות מובנת למקבלה ולאפשר לו את מלוא חופש ההחלטה והפעולה הנחוץ לו. פקודה יש לבצע ככתבה, כלשונה וכרוחה, גם אם היא בלתי־חוקית, חוץ מפקודה בלתי־חוקית בעליל, שחובה שלא לציית לה. עם המונח פקודה נמנים הוראה וכל ציווי או אמירה מחייבים. מבחינים בין פקודה אישית לבין פקודה קולקטיבית. 2. [בתרגום סדר] ציווי בעל־פה בעל שני חלקים: התראה וצו, כגון: 'עמוד (התראה) – נוחו (צו)'; או בעל שלושה חלקים: הודעה, התראה וצו, כגון: 'המסדר יעבור לדום (הודעה) – מסדר (התראה) – דום (צו)'. 3. [בצבא ארה"ב] אמצעי פיקוד של המפקד להעביר החלטותיו (לרוב על־ידי מטהו) לפקודיו, בעל־פה או בכתב, כדי להוציאן לפועל או להימנע מעשייתן.

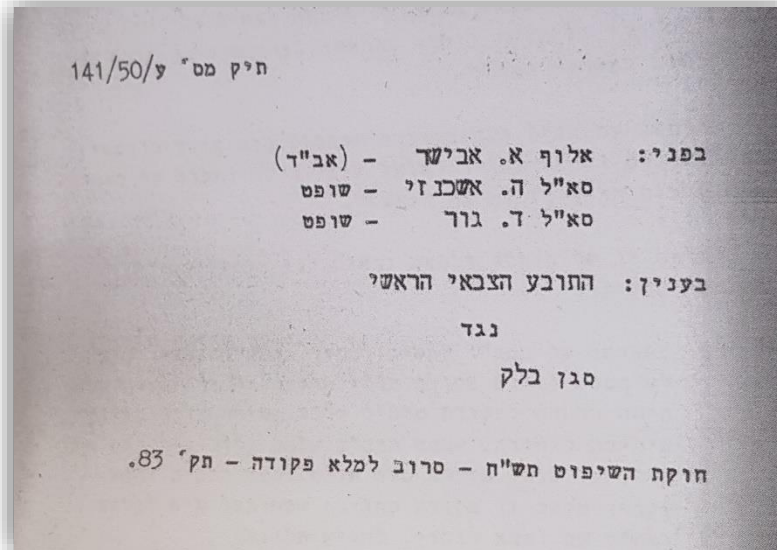

הערך "פקודה" במילון מונחי צה"ל

רקע עובדתי

מעמדן המשמעותי של הפקודות בצבא בא לידי ביטוי מפורש בחוקת השיפוט הצבאי, שעוגנה כתקנות לשעת חירום בישראל. בין היתר, נקבעו בחוקה שתי עבירות – עבירת אי מילוי פקודה (תקנה 79 לחוקת השיפוט), ועבירת סירוב למלא פקודה (תקנה 83 לחוקת השיפוט). על-פי תקנות אלה, כל חייל שלא מלא פקודה, או סירב למלא פקודה "בצורה המראה התכחשות לסמכות או זלזול בה בזדון", היה צפוי לעונש של הורדה בדרגה או שלילתה, הרחקה מתפקיד, עונש כספי או עונש מעצר במחנה. מכאן, שכבר בראשית ימיו של צה"ל קיום הפקודות נחשב לערך עליון, ואי ציות להן היה כרוך בעונש.

בעוד אבק המלחמה עדיין נישא באוויר, בתחילת שנות ה-50, ניתנו בבתי הדין הצבאיים מספר פסקי דין אשר התבססו על התקנות האמורות בחוקת השיפוט, וביצרו את מעמד הפקודות בצבא – כבסיס משפטי חשוב. מפסקי דין אלו ניתן ללמוד על יחסה של מערכת המשפט הצבאית לסירוב פקודה, למתן פקודות בלתי חוקיות ולמעמדן, וכן לאופן מתן הפקודות על-ידי המפקדים.

כותרת פסק דינו של בית הדין הצבאי לערעורים בפרשת סגן בלק (ע/141/50)

הסוגיות המשפטיות

פסק דין ראשון אליו נתייחס בחיבור זה, הוא פסק הדין בעניינו של טוראי אליהו (ע/20/50 טור' אליהו נ' התצ"ר). החייל אליהו נתפס ישן בשמירה וסירב למלא את פקודת מפקדו, שהורה לו להישאר במקומו עד שהמשטרה הצבאית תגיע, כדי שתראה באיזה מצב הוא נתפס.

בשל כך הואשם החייל ברשלנות במילוי פקודה ובסירוב למלא פקודה. בית הדין קבע כי "פקודה חוקית משמעה שתהיה מוצדקת בחוקי הצבא ונוגעת לחובה צבאית, היינו שכל אי ציות לה עלול לגרור הפרעה, איחור, או מניעת מהלך ענייני הצבא או בפעולה צבאית". לאחר שהחייל העלה טענה שהמפקד לא פנה אליו בצורה של מתן פקודה מפורשת, קבע בית הדין שפקודה אינה חייבת להינתן מפורשות, אלא מספיק שהפקודה תהיה "נובעת ומובנת מתוך דברי המפקד לפקודו". יתרה מכך, בית הדין קבע כי אף במקרה של מתן פקודה בלתי חוקית במפורש, אין מקום לוויכוחים מצד החייל עם מפקדו, ואם התנהג בצורה כזאת - עליו לעמוד לדין.

פסק דין שני אליו נתייחס, ניתן בעניינו של סגן בלק (ע/141/50 התצ"ר נ' סגן בלק). באותו מקרה, קצין במערך הלוגיסטי (קצין רכב), קיבל מהמג"ד שלו פקודה להשאיל צמיג מכונית לסמג"ד, שאחד מצמיגי מכוניתו היה נקוב.

הקצין התנגד להנחייה שקיבל בפקודת מפקדו, והתנה את מילוי הפקודה בקבלתה בכתב, מאחר שהפקודה נראתה לו בלתי חוקית, בשל היותה מנוגדת להוראות כלליות שמתייחסות לנושא העברת ציוד צבאי.

המגיד התעקש שהצמיג יינתן, מבלי שהפקודה תינתן בכתב, וחזר על פקודתו. מנגד, הקצין התמיד בסירובו, והצמיג לא נמסר לסמג"ד בסופו של דבר.

בית הדין הצבאי לערעורים קבע, כי העובדה שהפקודה עמדה בניגוד להוראות ולפקודת מטכ"ל, אינה הופכת את הפקודה לבלתי חוקית וכזו שאין לציית לה. בית הדין נימק דבריו, בכך שפקודת מטכ"ל כוונה כלפי המפקד ולא כלפי הפקוד, ומכיוון שקצין הרכב היה פקודו של המג"ד, היה עליו למלאה, ואחר כך, אם היה רואה לנכון, היה באפשרותו להתלונן על כך.

בית הדין הצבאי ציין, שהמקרה היה שונה אם על-ידי מילוי הפקודה עלול היה הפקוד לעמוד בפני סכנה של אשמה פלילית או שהמעשה עלול היה לגרום למוות או לנזק משמעותי.

חשיבות הפרשות

פקודות הן יסוד שאין-בלתו בעשייה הצבאית. הן מגלמות את כללי ההתנהגות המחייבים בארגון הצבאי ומשקפות את תהליכי הלמידה וההשתפרות לאור הניסיון הנצבר - החל מפקודות בנושא אפסניה, עובר בפקודות בנושא בטיחות וכלה בפקודות מבצעיות. על חשיבות הפקודות עמד הנשיא התשיעי של מדינת ישראל, שמעון פרס ז"ל, בדברים הבאים: "אי אפשר לקיים צבא ללא פקודות, כיבוד פקודות, וסרבנות גמורה לסרבנות".

למרות ששני פסקי הדין לא זכו לעיסוק ציבורי רב, בשעה שניתנו, הרי שמדובר למעשה בהלכות שביצרו את מעמדן המיוחד של פקודות הצבא. כך למשל, בפסק דינו של טוראי אליהו נקבע, כי מספיק שפקודה תהיה מובנת מדבריו של המפקד לפקוד, ואין הכרח שתינתן בלשון ציווי. בנוסף נקבע, כי גם אם הפקודה שניתנת אינה חוקית, מקבל הפקודה אינו יכול להתווכח ולחלוק עליה, ועליו למלאה בכל מקרה, כל עוד היא לא כרוכה ביצירת סכנה להעמדה לדין או סכנה למוות או נזק משמעותי.

למעשה, הפרשות הללו היוו מעין "יריית פתיחה" לדיון משמעותי, שהגיע לשיאו כידוע, בפרשת **כפר קאסם** שהתרחשה בשנת 1956. שם, התפתחה ההבחנה שבין פקודה בלתי חוקית לבין פקודה בלתי חוקית **בעליל**, תוך קביעת אמות מידה לסיווג הפקודה כבלתי חוקית בעליל, והאיסור לקיים אותה.

מדוע בחרתי בנושא?

כחלק מתפקידי כיועץ משפטי בביקוד הדרום מטעם מחלקת הדין הבין-לאומי, אני עוסק באופן יומיומי בהטמעת הפקודות, הסברתן ופרשנותן. פקודות הצבא משמשות כערוץ תקשורת בצבא, בין דרגי המפקדים לבין דרגי השטח. בראייתי, הפקודות הן גם חלק מהשפה המשותפת של המשפטן ושל המפקדים. בכתובה זו מצאתי עצמי חוזר לאחור בזמן, לשורשי עבודתנו המשפטית ולבסיס ההיסטורי של סוגיית הפקודות בצה"ל.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- חוקת השיפוט, תש"ח-1948;
- ע141/50 **התצ"ר נ' סגן בלק**, פד"ץ 1948-1950, 285;
- ע20/50 **טור' אליהו נ' התצ"ר**, פד"ץ 1948-1950, 85;
- ביד"צ מר/3/57 **התובע הצבאי נ' רס"ן שמואל מלינקי ואח'**, פ"מ יז 90, 214;
- זיו בורר, "הגנת הצידוק עקב ציות לפקודה ופקודות בלתי חוקיות בעליל", בספרה של אירנה פיינ – "המשפט הפלילי בצה"ל".